

Nr 161.

Av herr **Lindhagen**, i anledning av *Kungl. Maj:ts förslag till lag innefattande bestämmelser angående kvinnas behörighet att innehava statstjänst och annat allmänt uppdrag m. m.*

Uti propositionen nr 241 om kvinnas behörighet att innehava statstjänst och annat allmänt uppdrag framhålles hurusom genom den nyligen antagna författningsreformen »principen om könens likställighet på den offentliga rättens område vunnit statsmakternas erkännande». Erkännandet av kvinnans behörighet att innehava allmän statstjänst är en utbyggnad av denna princip. Sedan de grundlagsändringar, som förmenats vara nödvändiga för ändamålet numera blivit genomförda, har genom berörda proposition framlagts ett lagförslag i ämnet.

Den gamla maskulina ordningen har emellertid icke kunnat förmå sig att låta denna likställighet klart och ärligt komma till utförande. Något av den gamla olikställigheten har ansetts böra fortfarande häfta vid den nya reformen såsom ett minnesmärke av det förflutna och kanske också såsom innefattande möjligheter till små avsteg från de föresatser, som icke alldeles utan suckan sålunda nedlagts på den kvinnliga likställighetens altare.

Sålunda äger det mycket märkliga förhållandet rum, att mannens befodringsrätt är honom tillförsäkrad i grundlag (§ 28 regeringsformen), under det kvinnans befogenheter skola inskrivas i vanlig allmän lag. Man kan således säga, att det nya icke ens vårdat sig om en värdig form för sitt första framträdande och därigenom har man dessutom vållat, att kvinnorna, såvitt på lagstiftningen ankommer, vinna en mindre trygghet än männen. Även grundlagen har härigenom blivit tämligen skamfilad i sin stolta uppgift, att positivt konstituera medborgarnes rättigheter. De

maskulina lagstiftarna hava ifråga om kvinnornas förevarande befogenheter förvandlat grundlagen till en avstjälningsplats för negationer.

Vidare har i grundlagen de gamla bestämmelserna att vissa uppräknade befattningar kunna besättas endast med män blivit ändrade till förmån för kvinna endast beträffande statsrådsbefattningar och det betydelselösa medlemskapet av tryckfrihetskommittéer. Däremot kvarstå de manliga privilegierna i fråga om behörigheten att utses till justitieråd och regeringsråd (§ 17 regeringsformen), ledamot av lagrådet (§ 21 regeringsformen), justitiekansler (§ 27 regeringsformen), samt justitieombudsman och militieombudsman (§§ 96—97 regeringsformen samt § 68 riksdagsordningen). Sakkunniga hade förordat en grundlagsändring även i dessa senare fall. Detta förslag motiverades därmed att även nämnda paragrafer borde erhålla en förmlering, som ej lade hinder i vägen för att frågan om kvinnas tillträde till där åsyftade befattningar likaledes reglerades genom den ifrågasatta särskilda lagstiftningen. Skulle de i dessa paragrafer förekommande hinder tills vidare där kvarstå komme, yttrade de sakkunniga, den nämnda principen att rubbas på ett sätt, som icke skulle vara sakligt motiverat, fränsett att därmed vissa formella oegentligheter med avseende å den blivande särskilda lagstiftningen om kvinnors rätt att bekläda ämbeten och tjänster skulle uppstå.

I fråga om de sakkunnigas förslag beträffande justitieombudsmannen och militieombudsmannen anfördes åter i propositionen av justitieministern:

»Beträffande dessa befattningar, vilka ju tillsättas av riksdagen, skulle genom att dessa i grundlagen själv angivas vara öppnade för kvinnor, ställning redan nu tagas till frågan, om kvinnor kunna erhålla dem och därigenom även till spörsmålet, om kvinnor böra kunna erhålla åklagarbefattning eller icke. För mig synes väl övervägande skäl tala för en sådan anordning i fall, där icke åklagar- och polismyndighet äro förenade i en person, men jag finner dock försiktigheten bjuda att i dess helhet uppskjuta avgörandet av detta spörsmål. Jag hyser alltså den uppfattningen, att regeringsformens och riksdagsordningens stadganden om justitie- och militieombudsman böra bibehållas i sin nuvarande lydelse. Någon olägenhet av att uppskjuta frågan om kvinnas befogenhet att väljas till justitie- och militieombudsman kan så mycket mindre förefinnas, som, då kvinna hittills saknat rättslig möjlighet att utöva domarebefattning, ingen svensk kvinna nu finnes, vilken uppfyller eller under närmaste åren kan tänkas komma att uppfylla de krav på domareerfarenhet, vilka hittills i praxis ansetts erforderliga för att kunna väljas till en av rikets högsta åklagare.»

Vad angår sakkunnigas förslag om kvinnas befogenhet att bli justitiekansler, justitieråd och regeringsråd yttrades i 1920 års proposition av justitieministern följande:

»Då av flera skäl är tydligt, att bestämmelserna i § 28 regeringsformen omfatta även dessa ämbeten, skulle även med bibehållande av nuvarande lydelse av förstnämnda paragrafer, grundlagshindren för kvinna att utnåmnas till ifrågasvarande ämbeten tagas bort för den händelse § 28 regeringsformen erhåller den lydelse, jag ämnar föreslå. Vid dylikt förhållande, och då den av de sakkunniga föreslagna lydelsen av §§ 17, 21 och 27 regeringsformen skulle närmast giva vid handen, att statsmakterna i princip beslutat att kvinna skulle erhålla tillträde till nyssnämnda ämbeten, har jag ansett mig böra förordna, att här berörda paragrafer få behålla sin nuvarande avfattning.»

I en av mig vid 1920 års riksdag i första kammaren väckt motion nr 303, som här bifogas, föreslogs en ändring i angivet syfte uti samtliga ovannämnda grundlagsparagrafer och återropades härför de skäl som angivas i bilagan (sid. 15). Härom yttrade konstitutionsutskottet allenast:

»Visserligen hava inom utskottet sympatier förefunnits för det av herr Lindhagen framlagda förslaget, vilket i högre grad än Kungl. Maj:ts proposition syftar till konsekvent genomförande i berörda hänseende av principen om likställighet mellan man och kvinna. Det i Kungl. Maj:ts proposition framlagda förslaget är emellertid enligt utskottets uppfattning för närvarande tillfyllest, och anser sig utskottet icke utan föregående utredning kunna tillstyrka en mera genomgripande förändring av berörda grundlagsparagrafer i den riktning, som av herr Lindhagen föreslås.»

Vid betänkandet var fogad en reservation av herr M. Hellberg, vilken väsentligen tillstyrkte motionen i förenämnda delar. Riksdagen biföll emellertid regeringens förslag.

Det nu framlagda förslaget till lag, innefattande bestämmelser angående kvinnas behörighet att innehava statstjänst, bygger närmast på den ovannämnda nya formuleringen av § 28 regeringsformen, som uti berörda motion närmare kritiserades (sid. 9—12 i bilagan). Att nu förordna någon ändring i denna formulering torde vara lönlöst, då därför fordras även en omarbetning av hela det nu framlagda lagförslaget. Krav därpå må återkomma vid lägligare tillfälle och ligger även inneslutet i de i denna motion under II gjorda yrkanden. Däremot synas de i övrigt anmärkta oegentligheterna i grundlagen, såvitt jag förstår, böra i sammanhang med detta förslags antagande också borttagas.

Uti lagförslaget har vidare under 2 § i nära anslutning till sakkunniges förslag uppräknats åtskilliga *statstjänster, som ej må innehavas av kvinna*. I den bilagda motionen kritiserades dessa undantag såsom över huvudtaget obehövliga därför att saken löste sig av sig självt och om i något fall det ansågs önskvärt, att en kvinna kunde förordnas även till någon av dessa tjänster så vore ingen olycka skedd om så också ägde

rum (se sid. 15). Särskilt riktade sig emellertid motionen emot undantaget för diplomatiska och konsulära tjänster (se motiv sid. 16).

Uti den i år föreliggande propositionen yttrar justitieministern allenast att ehuru han måste finna tveksamt, huruvida en uttrycklig undantagsbestämmelse beträffande samtliga här ifrågavarande tjänster bör vidtagas i lagen, hade han icke ansett tillräcklig anledning för närvarande förelägga att avvika från förslaget. Denna ytterligare tveksamhet utgör, såvitt jag kan förstå, endast ett ytterligare skäl att på de i förenämnda motion angivna grunder låta mom. 2 i 2 § utgå ur förslaget.

Propositionen förutsätter emellertid, såsom även de sakkunniga förordat, att *vissa statstjänster skulle reserveras för kvinnor*, vilket väl är liktydigt med, att dessa statstjänster ej må innehavas av man. Även i denna saks ordnande framträder en bibehållen olikhet i den tillämnade likställigheten. Egentligen borde dessa bestämmelser inflyta åtminstone uti den nu ifrågavarande lagen lika väl som denna skall innehålla bestämmelser om statstjänster, som ej må innehavas av kvinna. Denna angelägenhet är dock enligt propositionen avsedd att göras beroende av statsregleringsbeslut. Detta betyder med andra ord, att frågan skall prövas efter ett tämligen stort gottfinnande utan att bereda önskvärd trygghet för beslutets behörighet eller varaktighet. Hänskjutandet av denna angelägenhet till statsregleringen innefattar vidsträckta möjligheter till olikställighet. Säkerligen betyder detta helt enkelt ingenting annat än att fortfarande de lägsta, de mest mekaniskt utslitande, de med minsta löner, semester och pensionsförmåner utrustade befattningarna fortfarande skola, som det så vackert heter, förbehållas kvinnorna för att i själva verket få en ännu större anledning att i tillämpningen förbehålla alla bättre platser i det stora hela och så gott som uteslutande åt männen. Av dessa skäl anser jag, att i förevarande lag även böra uppräknas de tjänster, vilka anses ej lämpligen kunna skötas av män och av den anledningen anses böra förbehållas för kvinnor. (Jmf. sid. 12.)

En utväg att kunna på ett mycket väsentligt sätt kringgå likställigheten är ordnandet av *de kvinnliga statstjänarnas avlöningsförhållanden*. Uti den här bilagda motionen från år 1920 ansågs detta så viktigt, att däri föreslogs ett tillägg till § 28 regeringsformen om att »ej må någon tilläggas ringare tjänsteförmåner för lika arbete allenast på grund av olikhet i kön». Motivet för detta stadgande återfinnes i motionen (sid. 12), i vilken även erinras, att frågan läser knappast kunna lösas på annat sätt än genom att göra en principiell skillnad i avlöningsavseende mellan gift

och gift eller rättare mellan familjeförsörjare och icke familjeförsörjare. Denna fråga har emellertid såsom framgår av propositionen alldeles avskilts från den övriga organisationen och överlämnats till en kommitté, som i december 1921 påbörjat sina arbeten. Då det emellertid icke lär kunna ifrågasättas, att riksdagen anser sig beredd att bedöma behövligheten av särskilda lagstadgade garantier i detta avseende, förrän den särskilda kommitténs utlåtande avgivits, så lär för närvarande ingenting annat vara att åtgöra i denna sak än att begära ett övervägande om, att frågan måtte avgöras icke i statsregleringarna men möjligen åtminstone i en allmän lag. Helst bör den finna något konstitutivt beaktande uti själva grundlagen.

En annan olikhet, som enligt min uppfattning förbises, men ej bör lämnas utan beaktande, följer av *lagstiftningen om medborgarskap*. Mannen behåller nämligen sitt medborgarskap oavsett giftermål, men en kvinna förlorar sitt medborgarskap, så snart hon gifter sig med en utländsk man och därmed även ofta nog till större delen sina utkomstmöjligheter i moderlandet. Det synes dock ligga något av framfarna tiders brutalitet över en sådan ordning. En svenskfödd kvinna kan väl behöva förtjäna sitt uppehälle i det egna landet för sig och sina barn, så länge hon uppehåller sig där, även om hon blivit eller varit gift med en utlänning. Den svenska lagen bör därför enligt min uppfattning skydda de svenska kvinnorna i deras rätt att försörja sig i hemlandet, oavsett om de gift sig med någon utlänning. Denna fråga har av mig i annat sammanhang berörts, nämligen uti en motion, som påyrkade, att svenskfödd kvinna, som gift sig med utlänning, ej skulle mot sin vilja och endast då synnerliga skäl talade därför kunna utvisas jämte sina barn därför att hon ingått äktenskap med en utlänning, mot vilken ett utvisningsförfarande anordnas. Likaledes bör i det nu förenämnda fallet svenskfödd kvinna, som är eller varit gift med utlänning, äga full rättighet att liksom en svensk undersåte söka statstjänst och eventuellt även hennes barn, som äro bosatta här i landet. Däremot kunde det vara lämpligt, att för ett sådant fall av lagen gjordes förbehåll att Konungen ägde i behjärtansvärda fall medgiva sådan rättighet. Propositionen inlåter sig ej närmare på denna sak i vidare mån än att den konstaterar såsom ändamålsenligt, att den svenskfödda hustruns medborgarskap blir normgivande för hennes kompetens.

Frånsett emellertid alla garantier, som lagen velat uppställa för att kvinna må med vissa begränsningar vinna likställighet, finnes det emellertid en annan faktor i befodringsväsendet, som kan väsentligen omintetgöra i många fall den iakttagna förtänksamheten. Detta är grundlagens stadgande,

att befordran skall ske *efter förtjänst och skicklighet*. Hur liten garanti detta i själva verket är, det har också belysts i bilagda motion (sid. 8—9). I all synnerhet kunna kvinnorna frukta åtskilligt. Uti den bilagda motionen yrkades därför också, att i § 28 regeringsformen, som föreskriver att Konungen skall vid alla befordringar fästa avseende endast å de sökandes förtjänst och skicklighet men icke på deras börd, borde efter sistnämnda ord tilläggas orden »kön eller annat civilstånd». Man kan också tänka sig att tillägget begränsas till ordet »kön». Därigenom vunnas dock alltid någon större trygghet för godtycklig tillämpning, om än denna icke heller därigenom kan helt undvikas. »Förtjänst och skicklighet» kan tänjas på mångahanda sätt och är såsom befordringsgrund den, som i praktiken kanske mest av alla åsidosättes och säkerligen också i långliga tider kommer att bli det. Grundlagens högtidliga försäkran i denna punkt är eller blir ofta icke stort mera än en maskerad i lagtexten. På dessa förhållanden bör lagstiftningen också fästa sin uppmärksamhet.

I detta sammanhang må erinras, att en särskild vansklighet fortfarande kommer med mycken sannolikhet att vila över *gift kvinnas befordringsutsikter*. Propositionen är visserligen klar och oförbehållsam på denna punkt. Giftna kvinnor skola ha samma rätt som ogiftna. Blott en kvinna sköter sin tjänst, lägger sig ej lagen uti, om hon är gift eller ogift. Detta är en redig och redlig uppfattning, som har alla utsikter att vinna bestånd åtminstone principiellt. Gamla fördomar och männens kamp för brödet skola nog emellertid fortfarande sammangadda sig för att i det fördolda här och var göra den giftna kvinnan hennes rätt stridig under förevändning, att hon i det speciella fallet saknar tillräcklig »förtjänst och skicklighet» i förhållande till manliga aspiranter. Det ifrågasattes därför i den förra motionen att § 28 regeringsformen skulle inledas med orden: »Konungen äger att i statsrådet utnämna och befordra svenska män *och kvinnor, giftna såväl som ogiftna*». En liknande förklaring kunde tilläventyrs vara på sin plats även i den nu föreslagna lagen för att för lagtillämparen inpränta rättsgrundsatsen i hela dess omfång. Emellertid måste ju medgivas, att tillägget i själva verket är obehövt och att lagtexten kanske gör sig tillräckligt kraftig genom att enkelt och osökt använda allenast ordet kvinna. Det är kanske därför för närvarande tillrådligast att invagga sig i förhoppningar, att de nyssnämnda farhågorna skola i tillämpningen och inför lagstiftarens oförtydbara mening visa sig skäligen opåkallade.

På grund av vad sålunda anförts skall i en nästföljande motion påkallas ånyo de ovan ifrågasatta ändringarna i vissa delar av grundlagarna,

vilken framställning måste gå till konstitutionsutskottet. I denna motion hemställes:

I. att riksdagen i det genom propositionen nr 241 framlagda lagförslaget om kvinnas behörighet att inneha statstjänst ville för sin del göra den ändring, att vad i 2 § av förslaget stadgas därom att »diplomatiska och konsulära tjänster, socialattaché- och kanslistbefattningar däri dock ej inbegripna», ej må innehavas av kvinna måtte utgå ur förslaget; samt

II. att riksdagen ville i skrivelse anhålla att regeringen måtte taga i övervägande:

a) huruvida ej i lag bör stadgas även vilka slag av tjänster, som bära förbehållas kvinna;

b) huruvida ej ordnandet av de kvinnliga statstjänarnas avlöningsförhållanden bära i sina principiella delar avgöras icke genom statsregleringar utan i lag;

c) huruvida lagbestämmelser kunna meddelas i syfte att svenskfödd kvinna, som genom gifte med utländsk man förlorat svensk medborgarrätt, dock fortfarande liksom även eventuellt hennes barn, som vistas i landet, må förbehållas befogenhet åtminstone efter prövning för varje särskilt fall att innehava svensk statstjänst likaväl som svensk undersåte;

d) huruvida ej faran för åsidosättande av övriga befordringsregler genom den mångtydiga bestämmelsen om befordran »efter förtjänst och skicklighet» kunde ytterligare för kvinna minskas något genom föreskrift i lag, att befordran skall ske utan hänsyn till kön.

Stockholm den 22 april 1922.

Carl Lindhagen.

Motionen nr 303 i första kammaren vid 1920 års riksdag.

På riksdagens bord ligger en proposition om kvinnors tillträde till stats-tjänster. Och det gäller nu till en början att undanröja grundlagens hinder däremot. Såsom främsta vägledning för denna stora frågas bedömande betonar justitieministern, att det vore till statens obestriddliga fördel, att grundlagens bud om *förtjänst och skicklighet* blir den i princip enda befodringsgrunden till statens ämbeten. Det är således i tecknet av denna maxim de nya levebröds-utsikterna och utvecklingsmöjligheterna skola öppna sig även för kvinnorna.

Låt om oss då börja med att erinra oss, hurusom nämnda befodrings-grundsats är företrädesvis en vacker tanke, som förmår ganska litet göra sig gällande i verkligheternas värld. Detta böra kvinnorna lika gärna först som sist begrundas.

Till en början måste denna värld dock givas erkännandet, att den i sin tillämpning av grundsatsen är i ett hänseende vackrare än grundsatsen själv. Man har icke kunnat undgå förnimmelsen, att vid en tjänsteutnämning det icke blott är fråga om statens fördel utan även om den utnämndes dagliga bröd och anspråk på livet. Det allmänna har med utnämningen övertagit ett visst ansvar även för individen, och det anses instinktivt ej gå an, att i hans vidare befordran kasta honom över bord för första bästa »skicklighet», som anmäler sig. Nästan med en naturlags makt gör sig därför under de första befodringsstadierna gällande den uppfattningen, att tjänstemännen skola befordras i tur och ordning, blott de någorlunda hålla måttet. Detta är säkerligen också ganska gagnarikt för skickligheten, som åtminstone under någon tid av sitt liv får vänja sig vid ett visst broderskap. Man skulle kunna således rent av säga, att den fastslagna grundsatsen obetingat får göra sig gällande endast på de högsta posterna och att i övrigt tjänsteinnehavarna visserligen äro till för tjänsten men på samma gång tjänsten med rätta också till för dem.

Men även då ifrågavarande befodringsmaxim bör och kan få göra sig gällande, sker det väl i alla fall ganska begränsat eller åtminstone särdeles nyckfullt. Det finnes andra i grundlagen icke inskrivna men i människonaturen så mycket mer inpräglade maximer, som också pocka på tillämpning och göra det med vida större framgång. En sådan mellankommen bevekelse är partihänsynen. Samhället styres av partierna, som alla sträva efter makten, av vars innehåll utnämningssrätten till de ledande ämbetena icke är den minst tilldragande. Det är mänskligt och naturligt, att en sådan slags styrelse, som tror att den ensam förstår samhällets väl, också söker välja sina verktyg för ändamålet bland sina egna. Man talar visserligen högt inom varje partiläger, att det endast är den sakliga kompetensen för platsen, som är vägledande vid befodringsarna. Man skall dock alltid finna, att de befordrade gärna också bära partiets eget märke, och en fråga är, om icke detta i alla fall är den käraste egenskapen, inför vilken det är mindre viktigt, hur det förhåller sig med de andra kvalifikationerna.

Här kan emellertid iakttagas en yttre olikhet, som dock knappast döljer någon inre åtskillnad. Erfarenheten visar nämligen, att högerpartier vid makten tämligen oförbehållsamt befordra till ämbetena såvitt möjligt endast sina egna. Demokratiska partier vid makten visa åter i befordringsavseende en ganska stor frikostighet även mot högerfolk. Detta är dock i mycket ingenting annat än ett utslag även det av det egna intresset, som är partiernas genius. Väl vid makten känner man en större trygghet i att ställa sig någorlunda väl med dem, som alltid mest och bäst förstått att erövra och behålla densamma. Väl vid makten blir människan också i den härskande politiska atmosfären tämligen nöjd med tillvaron och förvandlas därigenom till s. k. högerman i vissa vinklar och vrår av sitt hjärta, om man ej varit det förut.

Även inom ett parti vid makten ställa sig förhållandena lika ogynnsamma för en tillämpning av förtjänst och skicklighet såsom befordringsgrund. Det synes vara oundvikligt att inom en sådan maktvärld blir det merendels ett koteri, som tar hand om det hela såsom vore det deras eget. Denna lilla sammanlutnings medlemmar befordra till ledande platser i främsta rummet varandra eller sina vänner eller dem, som av dessa rekommenderas. De översta makthavarna, vanligen en, två eller möjligen tre, känna vidare instinktivt ett avgörande behov att omgiva sig med personer, som följa deras meningar och icke äventyra att göra gällande några självständiga egenskaper. Varje regeringsbildande går till på detta sätt och systemet är detsamma på de lägre planen. Det är som sagt möjligt, att det också måste förhålla sig på det sättet.

Vad menas för övrigt i allmänhet med förtjänst och skicklighet? Nästan undantagslöst lärdomsmeriter, flit och ordningssinne, rutin och knivskarp begåvning. Vid karaktärsegenskaper och det inre känslolivet fästes väl endast i kuriösa fall något avseende. Och dock är det väl en fråga, huruvida ej även dylika kvalifikationer kunna räknas till förtjänst och skicklighet och vara nyttiga drivkrafter vid en ämbetsutövning. Och oavsett allt detta har till sist den, som bestämmer över utnämningen direkt eller indirekt — även detta senare förekommer och är kanske på vissa områden rent av det vanligaste — makt att bedöma förtjänst och skicklighet efter vad han för tillfället vill inlägga däri med ledning av välvilja, lojalitet, fördom, intresse, fiendskap eller god eller ofullkomlig inblick i förhållandet.

Detta är nu endast några exempel på, huru litet en grundlag ofta förmår göra sig gällande gent emot människonaturen. Förtjänst och skicklighet såsom befordringsgrundsats ha ofta eller merendels icke kunnat bli stort mer än en ståtlig maskerad. Och då nu kvinnorna lockas till denna mänskliga karneval, med förespeglningar att bli behandlade efter förtjänst och skicklighet, böra de, visa av egen erfarenhet, icke ögonblickligen anamma den granna förklädnaden utan taga saken kallt till en början och bestämt svara: jag känner dig vackra mask.

* * *

De sakkunniga, som fingo i uppdrag att avgiva förslag i ämnet, erhöilo av justitieministern en *instruktion*. Han konstaterade till en början, att hindret

för kvinnornas tillträde till statstjänster låg beträffande fullmaktstjänster uti § 28 *regeringsformen* samt i fråga om andra tjänster i avlöningsstater, reglementen och instruktioner. Han kunde därtill gärna hava lagt gammal maskulin statsuppfattning och därur framgångna sedvanor.

Då det nu gällde bryta dessa hinder, skyndar sig emellertid instruktionen att genast betona, hurusom principen om könens likställighet i förevarande avseende icke i praktiken kunde genomföras utan vissa inskränkningar. Vissa tjänster syntes till sin natur vara sådana, att de icke lämpligen kunde beklädas av kvinnor eller av särskilda skäl borde förbehållas männen, varvid dock i förbigående medgavs, att vissa befattningar enligt sakens natur egentligen borde innehavas av kvinnor. Vidare borde enligt instruktionen först och främst grunderna för de kvinnliga tjänstemännens avlönande utredas. Särskilt gällde detta spörsmål, huruvida dessa borde i avlöningshänseende likställas med de manliga tjänstemännen eller, på sätt förut varit vanligt, en skillnad härutinnan till förmån för de senare fortfarande borde upprätthållas. Därjämte borde de kvinnliga tjänstemännens pensionsförhållanden samt frågan, i vad mån och under vilka villkor gift kvinna skulle äga behörighet till statstjänst, göras till föremål för undersökning.

Alla dessa bestämmelser, som sålunda komma att avgöra i vad mån och på vad sätt den ifrågasatta likställigheten skulle genomföras, borde slutligen icke såsom hitintills upptagas i grundlagen, utan instruktionen önskade, att de meddelades antingen genom allmän lag eller i annan ordning. Med andra ord, grundlagen fick icke såsom väl är en grundlags uppgift innehålla några konstitutiva bestämmelser, som definitivt värna om kvinnornas rätt. Den borde endast icke innehålla något hinder för en framtida ordning. Denna ordning åter fick icke befästas av grundlag, och såsom man finner av instruktionen lämnar den fältet öppet för vittgående direkta så väl som indirekta undantagsbestämmelser från den utlovade rättvisan och otroliga möjligheter fortfarande för den politiska genomsnittsmannen att finna förevändningar för dess åsidosättande. Den vackra befodringsgrundsatsen har även i sitt galanteri för kvinnorna visat sig vara en vacker mask, bakom vilken dölja sig många fallor. I dessa ha väsentligen såvitt jag förstår de sakkunniga och även dess två kvinnliga medlemmar fallit, helt begripligt i följd av lojalitet mot en instruktion, som dock lovade så mycket.

Vill man tillägna sig en uppfattning om, vad en grundlag såsom värnare av de förnämligaste mänskliga rättigheterna bör innehålla i nu förevarande avseende, blir det nödvändigt, föreställer jag mig, att först överväga, vad som bör åsyftas med *kravet på likställighet*. Det kan väl knappast falla någon in, att man och kvinna i allt väsentligt äro varandra lika. De ha de yttre mänskliga tummelplatserna gemensamt, och bedömandet av verkligheten följer hos båda enahanda tankebanor. Men de hava också skilda anlag och uppgifter både till kropp och själ. De gångna tidsåldrarnas samhällsordningar med mannen såsom verksam utåt och kvinnan såsom vårdarinna närmast av hemmet och barnen är säkerligen icke endast uttryck för en förvänd samhällsordning, tillskapad genom den muskelstarkare mannens förtryck. Skillnaden uti könens fallenheter har

också sin väsentliga andel i denna arbetsfördelning, och säkerligen ligger häruti den förnämligaste orsaken till densamma.

Man måste således förstå, att de olikheter och skilda uppgifter, som naturen skapat, aldrig kunna av människan förintas. De komma med en naturlags makt att alltid göra sig gällande och genombryta alla dammar, som på konstlad väg resas däremot.

Den likhet som nu eftersträvas får därför allenast till uppgift att grusa de hinder, som genom mannens övermakt i samhällets organisation, och därmed även i hemmets daning, blivit på konstlad väg resta för kvinnan att få luft under vingarna för sina med mannen gemensamma mänskliga egenskaper och utvägar att på ett bättre sätt än hitintills fylla sin speciella kallelse, i den mån den är och för alla tider måste vara en annan än mannens. Därtill kommer icke minst den av tidsförhållandena skapade nödvändigheten att bereda arbetsuppgifter och försörjning för det stora antal kvinnor, som närmast i följd av industrialismen bliva berövade möjligheten till att ägna omtanke åt familj och barn.

När därför nu även kvinnor skola få tillträde till statens tjänster, måste man tro på, att de förenämnda naturlagarna komma på ett vida bättre sätt än människor förmå reglera tillströmningen och sätta var och en på sin rätta plats. Även denna förvissning måste räkna med många misstag och lidanden, men dessa komma aldrig att bliva så stora, som om man försöker med små uträkningar, i själva verket gengångare av förflutna oeffterättligheter, eller genom ensidiga schabloner, som just drabba olika, ersätta dessa naturlagar med bräckliga påfund.

Med denna utgångspunkt bör det vara påfallande, att *grundlagsbestämmelserna* icke få slå krokben för naturen och rätten genom negativism, utan måste värna därom genom positiva stadganden även i förevarande avseende. Detta är så mycket nödvändigare då vi, såsom ovan utvecklats, se hur hänsynslös tillämpningen blir även i strid mot ett grundlagsbud. Hur mycket äventyrligare ställer det sig icke, om grundlagen icke innehåller några grundsatser utan tillämnas allenast den snöpliga roll, som justitieministerns instruktion velat giva den. Även i de stycken, där sakkunnigas förslag sökt giva ryggrad åt grundlagsbestämmelserna, har propositionen i de viktigare fallen i anslutning till instruktionen sökt åter knäcka den.

I stället för att i den grundläggande § 28 av regeringsformen verkligen jämställa man och kvinna på samma plats, *låter man först mannen få fullt ut*. Sedan tillägges i ett andra stycke, att till ämbeten och tjänster, varom ovan sägs, »må med tillämpning av grunder, som av Konungen och riksdagen godkänts, även kvinnor kunna utnåmnas och befordras». Uttrycket »må även kvinnor kunna befordras» antyder redan genom sin form en anvisning eller åtminstone en öppen lämnad möjlighet att det bör ske endast undantagsvis. Och man kan vara övertygad, att en sådan form aldrig valts, om icke pennan förts av den gamla maskulina uppfattningen, som är inblandad huller om buller uti regeringsinstruktionen med dess i och för sig goda avsikter. I varje fall kunna nämnda grunder bli både si och så, och då blir det litet bevänt med grundlagen.

En sådan konstitution är varken manlig och givetvis icke heller kvinnlig utan av föga värde och betydelse för mänskligheten.

Slutligen brukar grundlagen, när man ej vill belasta den med detaljer, vid sidan av sitt principiella uttalande hänvisa beträffande detaljerna till »lags», som stiftas av Konung och riksdag gemensamt. Icke ens värnet av en vanlig lag vill man här förutna kvinnorna. Justitieministern är i sitt yttrande till statsrådsprotokollet angelägen att ej på något sätt redan nu fastslå, vilken form grunderna för tillämpningen vid sidan av grundlagen böra erhålla. Detta betyder, att man fortfarande vill hålla öppet att låta dessa angelägenheter såsom hitintills regleras även genom *avlöningsstater, reglementen och instruktioner*. Någon tredje slags form gives nämligen icke. Man kan då förstå, vilket utrymme för överordnades godtycke och maskulina fördomar fortfarande ställas i utsikt för det kvinnliga släkte, som utlovas befordran, likvärdig med mannens efter förtjänst och skicklighet.

Särdeles äventyrlig är utsikten, att *gifta kvinnors rätt* att behålla befattningar, som de erhållit såsom ogifta eller att befordras till tjänster, icke skall få regleras genom de ovannämnda naturlagarna utan bli föremål för ett författingsenligt reglerande med alla dess oundvikliga misstag, orättvisor och övergrepp. Om grundlagen skall ha någon viktig uppgift, så vore det väl att här ställa hela kyrkan mitt i byn.

En annan viktig fråga är *avlöningen och övriga tjänsteförmåner*. Det framlagda grundlagsförslaget känner icke här någon annan idé än, att saken skall anstå till prövning i annan ordning och därvid undersökas, huruvida kvinnliga tjänstemän böra därutinnan likställas med de manliga eller en skillnad till förmån för de senare fortfarande bör upprätthållas. I ett tusenårigt rike, där människorna äro goda, finna de säkerligen det enda riktiga vara, att alla åtnjuta enahanda materiella förmåner och att de mera begåvade gärna låta sin begåvnings större produktiva resultat komma alla tillgodo utan särskild ersättning. Innan vi kommit dit, vilket förmodligen dröjer ännu en stund, kan det väl ej undgås, att avlöningen rättar sig något efter förtjänst och skicklighet. Endast efter denna synpunkt bör väl då avlöningen bedömas och icke, såsom i förslaget ifrågasättes, såsom en tänkbar utväg, fortfarande efter skillnaden mellan man och kvinna.

Emellertid får det å andra sidan givetvis icke ifrågakomma på något sätt, att kvinnorna nu, såsom betalt för gammal ost, i sin ordning proletarisera männen genom att begära lika lön, med vilken de ensamma uppehålla sig, under det de låta männen med samma lön underhålla en hel familj, vilkens alla medlemmar och icke minst barnen därigenom bliva lidande. Denna fråga lär knappast kunna lösas på annat sätt än genom att göra en principiell skillnad i *avlöningsavseende* mellan gift och ogift eller rättare mellan familjeförsörjare och icke familjeförsörjare. Då vid grundlags stiftande de ledande principerna skola klargöras och icke komma först efteråt, bör även här till framtida trygghet inplantas en vägledning i grundlagen. Den kan med tiden kanske bliva fullständigare, men redan nu synes mig såsom en första grundläggande fordran böra inskrivas, att vid statstjänsters avlöande kvinna ej

må erhålla lägre avlöning än man i motsvarande grad allenast därför att hon är kvinna.

Första kammaren beslöt nyligen hos regeringen begära övervägande hur äktenskapsbildningen skulle kunna ökas. Kammaren ansåg i enlighet med utskottets hemställan sig oförmögen att angiva några utvägar, men hoppades, att man skulle kunna finna dem. Det gives väl knappast några andra utvägar därtill vid sidan av den förnämsta eller ett nytt socialt tillstånd än dels rätt för gift kvinna att söka och behålla tjänstebefattning likaväl som man och ogift kvinna, och dels ett avlöningssystem, som icke skiljer mellan man och kvinna såsom sådana eller ens likställer dem, utan som i princip och regel ger högre lön åt familjeförsörjare och mindre åt den, som icke är familjeförsörjare. Båda dessa grundsatser, som ovan förordats, skulle på samma gång stödja kraven på ökad äktenskapsbildning.

Såsom en *sammanfattning av det anförda* bör således grundlagsändringen icke inskränka sig till den synnerligen negativa uppgiften att undanröja de hinder, som grundlagen kan innehålla, för att i annan lag tilläventyrs skulle kunna tillerkännas kvinna rätt till befordran i statstjänster. Grundlagen skall främst fastslå en sådan ovillkorlig rätt för kvinnor likaväl som grundlagen fastslår densamma för män. Och icke nog härmed. Då i tillämpningen av en sådan rätt för man så väl som för kvinna kommer såsom ovan visats att lämnas utrymme fortfarande som hitintills för största omväxling och godtycke i tolkningen av begreppet befordran efter förtjänst och skicklighet, och då vidare till de särskilda tjänsterna komma att, oberoende av grundlagen, fogas särskilda kompetensvillkor av olika slag efter stora och små vederbörandes skön och gottfinnande, måste grundlagen också se till, att i allt detta virrvarr kvinnans grundlagsenliga likställighet med mannen ej på omvägar kringgås i sådana punkter, som måste vara konstitutiva för upprätthållande av kvinnans rätt såsom kvinna. För detta ändamål har ovan föreslagits, att den nya rätten skall tillika omfatta gifta såväl som ogifta kvinnor samt att kvinna för lika arbete ej må tilläggas lägre avlöning eller minskning eljest i tjänsteförmåner av den anledning allenast, att hon är kvinna. Den sista grundsatsen bör i lagtexten givetvis generaliseras så, att den även ger män enahanda försäkran.

I anslutning till denna uppfattning bör ur förslaget utgå hänvisningen, att kvinnornas utnämning och befordran skall ske »med tillämpning av grunder, som av Konungen och riksdagen godkännts». Justitieministern framhåller, såsom redan antytts, att grundlagens uppgift endast är att bereda kvinna »möjlighet» till anställning i statstjänst. Denna möjlighets tillämpning i större eller mindre utsträckning, heter det vidare, kan emellertid bero på, bland annat, vunen erfarenhet om behovet och lämpligheten av att anställa kvinna inom särskilda tjänsteområden. Med detta förslag och detta uttalande tager justitieministern i själva verket avstånd från ett principiellt avgörande, som dock framförallt borde vara på sin plats just vid den tidpunkten, då idéns framfärd lägges till grund för ett grundlagsövervägande. Uttalandet ådagalägger med tillräcklig tydlighet, hurusom fältet fortfarande som förut lämnas öppet för den maskulina världens

många krokben, stora som små, för kvinnornas ifrågavarande rätt till likställighet. Såsom ovan framhållits komma naturlagarna, den olika benägenheten hos den manliga och kvinnliga naturen att förrätta olika slags arbeten, att vara den enda verkliga och praktiska regulatören. Därtill kommer, att befordringsgrundsatsen för tjänst och skicklighet, såsom ovan likaledes utvecklats, lämnar det friaste utrymme för bedömande, även om en kvinna är skicklig till ett visst kall.

Om emellertid riksdagen godtager en sådan lagstiftningsprincip, vilken förlägger de konstitutiva avgörandena icke till grundlagen, som dock bör innehålla just dessa stadganden, utan till särskilda bestämmelser, fattade av statsmakterna vid sidan av grundlagen, så bör enligt min uppfattning därvid göras *två betingelser*.

För det första bör grundlagens värdighet och den kvinnliga befordringsrättens säkerställande åtminstone, såsom de sakkunniga bestämt fordrat, förändras till att låta grundlagen förbjuda ett sådant avgörande annat än genom lag. Icke ens ett sådant litet innehåll vill justitieministern förbehålla grundlagen, utan han finner det knappast vara lämpligt att i grundlagen taga någon som helst ståndpunkt till frågan om dessa bestämmelsers legislativa form. Han betonar uttryckligen att, om än grunderna för kvinnas tillträde till statens ämbeten böra ha sin plats i lag, så vore det icke anledning att avskära möjligheten att fastställa vissa regler för anställningen i samband med den allmänna statsregleringen. Därigenom, betonas det, erhålla statsmakterna »större rörelsefrihet», vilket naturligtvis också i tillämpningen självfallet måste betyda större rörelsefrihet i godtycket och skapandet av otillbörliga undantag. Som man finner är propositionens idéinnehåll synnerligen oklart och svävande i motiveringen, och därför saknas det också klara framsteg och bestämda konturer i lagtexten. Det förmåles, att detta delvis berott på den uppfattningen, att endast genom ett utsuddande av bestämda principiella konturer kunde man ha någon utsikt att få förslaget antaget i riksdagen, en uppfattning som verkligen icke förräder någon synnerligt hög tanke om folkrepresentationen. I varje fall skadas på detta sätt alltid själva saken genom att en dylik s. k. praktisk politik söker förneka inför folket sakens själsliga innehåll, som ensamt gör den till vad den i själva verket är.

Det andra kravet är att 28 § regeringsformen då också erhåller samma formulering för männen i avvaktan på bättre tider. Redan i instruktionen för de sakkunniga antydes ju, att det även finnes platser, som mindre väl lämpa sig för män utan företrädesvis endast för kvinnor. Varför icke då hänvisa också männens befordringsrätt till närmare utformande i de tillämnade separata avgörandena, som då även kunna bliva i tillfälle att ange de grunder och undantag, som kunna befinnas lämpliga för männens tillträde till statstjänster.

Av förestående framställning följer vidare, att på alla ställen i grundlagarna, där en viss befordran är förbehållen allenast man, bör detta *uttryckssätt förändras så, att det omfattar båda könen*. Så hava även de sakkunniga uppfattat saken i sitt förslag. Det enda undantaget har gjorts för bibehållandet i 28 § av utlänningars nyttjande uti militära ämbeten, vilken befordringsrätt även av de sakkunniga fortfarande förbehållits allenast utländska män. Detta synes mig vara en allt för stor samvetsgrannhet. Om där i stället står utländsk undersäte behöver man icke alls befara, att vederbörande till skada för landet därtill för-

ordnar kvinnor, vilka givetvis ej komma att anses ha »skicklighet» därtill och knappast heller någon »förtjänst». Om icke förty det skulle inträffa, att en styrelse ville insätta en kvinna i någon militärbefattning, förklaras väl sådant undantagsfall av att den utnämnde verkligen passar till uppdraget. Till och med i utbrutna krig ha ju även kvinnor visat sig kunna besitta stor kompetens för militärbefattningar, såsom exemplet av Jeanne d'Arc, Kristina Gyllenstierna och nu senast i världskriget de kvinnliga ryska dödsbataljonerna ådagalagt.

I propositionen bibehålles emellertid jämväl i övrigt gällande stadgande, att endast utländsk man kan befordras till de särskilda i § 28 uppräknade uppdragen. I likhet med de sakkunniga finner jag ingen som helst anledning till ett sådant förvirrande av de nya grundsatserna, som nu skulle få göra sig gällande.

Sakkunniga ha vidare föreslagit den ändring av §§ 17, 21 och 27 regeringsformen, att även kvinna skulle kunna uttryckligen utnämnas till *justitiekansler*, *justitieråd* och *regeringsråd*. Ett sådant uttalande i princip vill propositionen ej förorda, eftersom principerna i ämnet enligt propositionens uppfattning ej böra hava sin plats i grundlagen utan i särskild lag och i vissa fall även i statsregleringen. Då, enligt vad förr åtminstone ansetts, principerna hava sin plats just i grundlagen, kan jag icke annat än livligt instämma i de sakkunnigas förslag.

Av enahanda skäl omreducerar propositionen sakkunnigas förslag i § 28 om kvinnans rätt till *prästämbete*. Med den uppfattning nyss uttalats bör sakkunnigas förslag hava företräde. För kvinnans tillträde till prästerlig tjänst synes bifall fordras även av kyrkomötet. Om detta är riktigt, blir väl, på sätt sakkunniga ock föreslagit, grundlagen nödsakad att göra en hänvisning till denna betingelse.

Sakkunniga hava vidare föreslagit ändringar i §§ 96 och 97 regeringsformen och § 68 riksdagsordningen i syfte att borttaga hinder för kvinna att väljas till *justitieombudsman* och *militieombudsman*. Även här ingriper propositionen mot tanken att redan nu taga ställning till frågan om rätt för kvinna att kunna erhålla nämnda befattningar. Ett ytterligare skäl därtill finner propositionen däri, att därmed även skulle vara avgjort, att kvinna skulle kunna erhålla åklagarebefattning, även då åklagar- och polismyndighet äro förenade i en person. Varför detta skall vara en konsekvens är svårt att förstå. Ett bibehållande i lagtexten på denna punkt av ordet »man» kan icke annat än förvirra begreppen och i sin mån kasta en skugga över hela den s. k. reformen.

Det är humor, att propositionen avstått från sin princip att själva principen ej får komma till uttryck i grundlagen allenast beträffande *kommitterade för vård av tryckfriheten* (§ 108 regeringsformen och § 70 riksdagsordningen). Denna betydelselösa befattning unnar man kvinnorna redan nu, men sätter väl därmed på samma gång ett visst frågetecken efter sin uppriktighet att vilja tillerkänna henne även det betydelsefulla. Propositionen erkänner att det är inkomsekvens, men »med hänsyn till tryckfrihetskommitterades arbetsuppgifter och ställning» godtages i denna punkt sakkunnigas förslag.

Om det nu emellertid vore så, att det funnes vissa befattningar, som kvinna under inga förhållanden fick innehava uti något enda undantagsfall och man

tillika ansåg nödigt, såsom ett värn för folket mot en ovis styrelse, att uttryckligen föreskriva ett sådant förbud, då skulle med de i denna motion uttalade uppfattningar även sådana undantag uttryckligen upprepas även i grundlagarna, åtminstone så vitt angår fullmaktstjänsterna, vilka äro de enda generella befattningar, med vilka grundlagen helt sysselsätter sig. Sakkunniga hava ansett, att i den av dem tillämnade speciella lagen bör föreskrivas endast fyra *undantag för kvinnans rätt till statstjänster* och bland dessa synas det första och fjärde undantaget även kunna omfatta fullmaktstjänster. De tre första undantagen, av vilka det första rör militära tjänster, synas i och för sig ganska rimliga, då de närmast avse befattningar, där man kan komma i konflikt med de manliga slagsmålsinstinkterna. Men, såsom ovan redan anförts om militärtjänsten, reder sig saken i tillämpningen av sig själv i alla fall, och för övrigt gäller även här den gamla satsen: ingen regel utan undantag.

Däremot nödgas jag alldeles bestrida befogenheten av förbud för kvinna att innehava »*diplomatiska och konsulära befattningar*, dock ej socialattaché- och kanslistbefattningar». Skälet för undantaget anges vara internationella hänsyn, hänsynstagande till internationella sedvänjor och åskådningar. Detta skulle särskilt göra sig gällande i förhållande till de många utomeuropeiska länderna. Av ovan anförda skäl reder även sig denna sak av sig själv. Här är undantaget i och för sig icke heller rimligt. Vad som nästan går över alla gränser synes mig emellertid vara åberopandet av hänsynen till de utomeuropeiska folken. Europa brukar annars icke vara särdeles hänsynsfullt emot dem. Vår kära världsdal har påtvungit de utomeuropeiska folken militarism, industrialism, slaveri, opium och alla möjliga intrång, röverier och förödmjukelser, vilka Asiens folk sammanfatta under benämning »den vita olyckan». Men, bevars, gäller det att tillsätta en diplomatisk eller konsulär befattning, då skall man för billigt pris krusa för en fördom, som kanske är inbillad och akta sig för att för en gångs skull visa Asien ett föredöme, som verkligen även kan vara efterföljansvärt. Skulle i ett visst fall befarad våda inträffa av ett kvinnligt förordnande, så kan man vara förvissad om, att någon kvinna icke heller blir utnämnd till befattningen, därför att hon kommer att anses sakna »skicklighet» till densamma. Hennes avvisande blir således i full överensstämmelse med en vacker befodringsprincip, som nu lär skola inskrivas i grundlagarna även för kvinnorna, på samma gång som grundlagen utom i fråga om tryckfrihetskommittéer ej får innehålla någon avgörande princip, som kan innefatta tillämpning av densamma för kvinnornas räkning.

På grund av vad sålunda anförts tillåter jag mig hemställa:

att riksdagen med anledning av propositionen nr 262 rörande grundlagsändringar i och för kvinnors tillträde till statstjänst måtte jämte — antagande av propositionens förslag till förändringar i §§ 4, 33 och 108 regeringsformen samt § 70 riksdagsordningen — dessutom för sin del besluta nedannämnda grundlagsändringar nämligen:

1:o följande förändrade lydelse av propositionens förslag till ny avfattning av § 28 *regeringsformen*:

»Konungen äger att i statsrådet utnämna och befordra svenska män och kvinnor, gifta såväl som ogifta, till alla de ämbeten och tjänster, högre och lägre, vilka äro av den egenskap, att Konungen fullmakter därå utfärdar, dock böra vederbörande förut med förslag hava inkommit, där sådana hittills ägt rum. Konungen vare ock obetaget att efter vederbörandes hörande, eller uppå deras framställning, till lärarebefattningar vid universiteterna, de teologiska lärrättjänsterna likväl undantagna, såsom ock till lärare- och andra beställningar vid andra inrättningar för vetenskap, slöjd eller skön konst, ävensom till läkarebefattningar, kalla och befordra även *utländska undersåtar* av utmärkt förtjänst, de där den rena evangeliska läran bekänna. Likaledes må Konungen kunna uti militära ämbeten nyttja *utländska undersåtar* av sällsynt skicklighet, men icke till kommandanter i fästningarna. Till konsul må ock *utländsk undersåte* nämnas, där lön ej är med befattningen förenad.

Till prästerligt ämbete — — — svenska kyrkan.

Konungen fäste vid alla befordringar avseende endast å de sökandes förtjänst och skicklighet men icke på deras börd, *kön eller annat civilstånd. Ej må någon tilläggas ringare tjänsteförmåner för lika arbete allenast på grund av olikhet i kön.* Kvinna må *kunna utnännas* till prästerlig tjänst i den ordning och enligt grunder, som bestämmas i den uti 87 § 2 mom. stadgade ordning.

Varje departementschef — — — under departementet höra.»

Eller om detta icke kan bifallas, att § 28 i förslaget omredigeras så, att dels även grunderna för mäns utnämning må hänvisas till enahanda särskilda avgöranden av Konung och riksdag, som enligt förslaget skulle gälla allenast för kvinnor, samt dels detta särskilda avgörande, vare sig det kommer att omfatta grunder för både män och kvinnors anställning eller endast kvinnors anställning, skall i båda fallen ske genom lag.

2:o) Sådan ändring i § 17 regeringsformen, att i dess föreskrifter om utseende av *justitieråd* och *regeringsråd* ordet »män» utbytes mot »personer».

3:o) Sådan ändring av § 21 regeringsformen andra stycket rörande utseende för visst ärende av *särskild ledamot av lagrådet*, att ordet »man» utbytes mot ordet »person».

4:o) Sådan ändring i § 27 regeringsformen beträffande dess föreskrifter, nämnande av *justitiekansler*, att ordet »man» utbytes mot ordet »person».

5:o) Sådana ändringar i §§ 96 och 97 regeringsformen samt § 68 riksdagsordningen, att i dessa lagrumms föreskrifter rörande *justitieombudsman* och *militieombudsman* orden »man» och »män» utbytas mot orden »person» och »personer».

Stockholm den 13 april 1920.

Carl Lindhagen.